

Leszek Butowski

Uczelnia Vistula, Warszawa

Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie

Wydział Turystyki i Rekreacji

leszek.butowski@wp.pl

TURYSTYKA JAKO DYSCYPLINA NAUKI (ARTYKUŁ DYSKUSYJNY)

Zarys treści: W artykule podjęto dyskusję nad głównymi dylematami metodologicznymi związanymi z turystyką jako przedmiotem badań naukowych. W jego pierwszej części wskazano na turystykę będącą przedmiotem zainteresowania różnych dyscyplin nauki. W drugiej podjęto krytyczną dyskusję na temat podejścia wielodyscyplinarnego i interdyscyplinarnego w badaniach nad turystyką. Trzecią część stanowi analiza stanowisk metodologicznych dotyczących możliwości autonomizacji turystyki jako dyscypliny nauki. W podsumowaniu zaproponowano model rozwoju badań nad turystyką, ukierunkowany na autonomizację nauki o turystyce.

Słowa kluczowe: turystyka, dyscyplina nauki, paradygmat, jedność nauki.

1. WSTĘP

Celem autora artykułu była próba określenia drogi postępu metodologicznego w badaniach naukowych nad turystyką – w kontekście możliwości autonomizacji (na gruncie teoretycznym) nauki o turystyce. Problematykę tę przedstawiono na tle trwającej od wielu lat (ale wciąż dalekiej od końcowych konkluzji) dyskusji w krajowym i zagranicznym piśmiennictwie naukowym.

Praca składa się z trzech części. W pierwszej, mającej charakter wprowadzający, wskazano na turystykę jako przedmiot zainteresowania różnych dyscyplin nauki. Zastosowano do tego schemat badawczy, w którym połączono podejście analityczne LISZEWSKIEGO (2010) z dominującymi aspektami naukowymi turystyki wskazanymi przez PRZECLAWSKIEGO (2010). W rezultacie uzyskano uporządkowany wykaz dyscyplin nauki, dla których turystyka stanowi istotny przedmiot badań. W drugiej części podjęto dyskusję na temat wielodyscyplinarnych i interdyscyplinarnych badań nad turystyką. Przy czym skupiono się na krytycznym omówieniu wkładu obu tych podejść w tworzenie teoretycznych podstaw turystyki jako dziedziny nauki. Trzecią, zasadniczą część artykułu, stanowi analiza stanowisk metodologicznych dotyczących możliwości wyodrębnienia się turystyki jako samodzielnej dyscypliny nauki. Prowadzona na ten temat dyskusja zawiera się pomiędzy podejściem paradygmatycznym (KUHN 1968) a drogą ewolucyjną uznającą jedność nauki (BERNSTEIN 1991; ECHTER, JAMAL 1997).

W końcowej części opracowania zawarto podsumowanie podjętych rozważań. Przeprowadzona analiza stanowiła podstawę do zaproponowania dwóch hipotetycznych modeli rozwoju (w sensie metodologicznym) badań nad turystyką, ukierunkowanych na wyodrębnienie się nowej dyscypliny.

2. TURYSTYKA JAKO PRZEDMIOT ZAIINTERESOWANIA RÓŻNYCH DYSCYPLIN NAUKI

Wraz z rozwojem turystyki, będącej wielowymiarowym i złożonym zjawiskiem o charakterze psychologicznym, społecznym, ekonomicznym, przestrzennym i kulturowym (PRZECLAWSKI 2010), następował wzrost zainteresowania tą dziedziną przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych – reprezentujących poszczególne jej aspekty. Historycznie rzecz ujmując jako pierwsi badania nad turystyką podjęli geografowie i ekonomiści, a później także socjologowie. Wydaje się, że właśnie te nauki również obecnie wiodą prym wśród dyscyplin zajmujących się turystyką. Są one jednocześnie w coraz szerszym zakresie uzupełniane przez inne, w tym antropologię, ekologię, kulturę fizyczną, psychologię, a także nauki techniczne i inne. Koncepcję chronologicznego rozwoju badań naukowych nad turystyką przedstawił JAFARI (1992). Wyróżnił on czte-

ry następujące po sobie, ale nieznoszące się wzajemnie fazy. Przy czym w ostatniej z nich, nazwanej przez autora platformą opartą na wiedzy (*Knowledge-Based Platform*), kładzie się nacisk na potrzebę systematycznego badania turystyki.

W literaturze krajowej ostatnich dwóch dekad można znaleźć liczne pozycje poświęcone podstawom metodologicznym badań turystycznych prowadzonych w ramach różnych dyscyplin nauki. Wymienić wśród nich należy m.in. monografie wydane pod re-

dakcją WINIARSKIEGO (1999, 2003), NOWAKOWSKIEJ (2001), PRZYBYSZEWSKIEJ-GUDELIS, GRABISZEWSKIEGO (2002), GOŁEMBSKIEGO (2003, 2008), KAZIMIERCZAKA (2004), MAIKA, MARCINIAKA, PALICHA (2005) WINIARSKIEGO, ALEZIAKA (2005), NOWAKOWSKIEJ, PRZYDZIAŁ (2006); KRUPY, BILIŃSKIEGO (2006), WINIARSKIEGO (2008). Wśród autorów krajowych zajmujących się tą tematyką (przede wszystkim z perspektywy poszczególnych dyscyplin) należy wskazać m.in.: w zakresie geografii WARSZYŃSKĄ, JACKOWSKIEGO (1978), KRZY-

T a b e l a 1. Turystyka jako obszar zainteresowania różnych dziedzin i dyscyplin nauki w kontekście przedmiotu badań nauk o turystyce

Przedmiot badań nauk o turystyce	Dominujące aspekty	Dziedziny nauki	Główne dyscypliny nauki
Człowiek wędrujący (turysta) jako podmiot i sprawca zjawiska turystyki	psychologiczny (psychofizyczny), kulturowy	ekonomiczne	ekonomia
		humanistyczne	filozofia
			pedagogika
			psychologia
			socjologia
		o kulturze fizycznej	nauki o kulturze fizycznej
		medyczne	medycyna
prawne	prawo		
teologiczne	nauki teologiczne		
Migracje turystyczne, zjawisko przemieszczania się turystów, ruch turystyczny	ekonomiczny, przestrzenny	ekonomiczne	ekonomia nauki o zarządzaniu
		humanistyczne	socjologia
			historia
		o Ziemi	geografia
		techniczne	transport
teologiczne	nauki teologiczne		
Przestrzeń turystyczna - obszary docelowe i tranzytowe migracji turystycznych	przestrzenny (środowiskowy), ekonomiczny	biologiczne	ekologia
		ekonomiczne	ekonomia nauki o zarządzaniu
		o Ziemi	geografia
		rolnicze	kształtowanie środowiska
		techniczne	architektura i urbanistyka budownictwo
Aktywność turystyczna - formy i sposoby uprawiania turystyki	kulturowy, psychologiczny (psychofizyczny)	ekonomiczne	ekonomia nauki o zarządzaniu
		humanistyczne	kulturoznawstwo
			pedagogika
			psychologia
			socjologia
		medyczne	nauki o zarządzaniu medycyna
		o kulturze fizycznej	nauki o kulturze fizycznej
o Ziemi	geografia		
Efekty i konsekwencje działalności turystycznej - dla turystów, dla organizatorów turystyki, dla społeczności przyjmującej turystów, dla środowiska przyrodniczego i społeczno-kulturowego	ekonomiczny, kulturowy, przestrzenny, społeczny	biologiczne	ekologia
		ekonomiczne	ekonomia nauki o zarządzaniu
		humanistyczne	etnologia
			kulturoznawstwo
			historia
			nauki o zarządzaniu
			nauki polityczne
		socjologia	
		prawne	nauka o administracji prawo
o Ziemi	geografia		

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie: LISZEWSKI (2010).

MOWSKĄ-KOSTROWICKĄ (1997), KOWALCZYKA (2001 i wydania późniejsze), LISZEWSKIEGO (2003, 2010); w zakresie ekonomii NOWAKOWSKĄ (2003), BOSIACKIEGO (2005); w zakresie socjologii oraz innych nauk humanistycznych i o kulturze fizycznej: WOŹNIAK (1995, 2005), PRZECLAWSKIEGO (1997, 2010), ŁOBOŻEWICZA (2001), ZDEBSKIEGO (2003), PODEMSKIEGO (2004), KAZIMIERCZAKA (2005, 2010), MAZURKIEWICZA (2009).

W celu przygotowania podstawy merytorycznej do dalszych rozważań podjęto próbę określenia zakresu zainteresowania turystyką przejawianego przez różne dziedziny i dyscypliny nauki¹. Wykorzystano do tego schemat zaproponowany przez LISZEWSKIEGO (2010), według którego zjawisko turystyki rozpatrywane jako układ elementów (zbiorów) składa się z: 1) turystów – będących podmiotem tego zjawiska; 2) procesu przemieszczania się (migracji turystycznych); 3) miejsc docelowych lub tranzytowych wędrówki (przestrzeń turystyczna); 4) aktywności turystycznej (form i sposobów uprawiania turystyki); 5) efektów i konsekwencji wynikających z wędrówki i pobytu turysty na każdym etapie omawianego procesu. Elementy te zestawiono z dominującymi aspektami naukowymi (psychologiczny, społeczny, ekonomiczny, przestrzenny i kulturowy) wskazanymi przez PRZECLAWSKIEGO (2010). Wyniki analizy są w pewnym stopniu uproszczone (tab. 1), co wynika przede wszystkim ze złożoności samego zjawiska turystyki, a także, ze „sztywności” przyjętego formalnego podziału na dziedziny i dyscypliny nauki².

3. BADANIA NAD TURYSTYKĄ – PODEJŚCIE WIELODYSZYPLINARNE I INTERDYSZYPLINARNE

Badania wielodyscyplinarne i interdyscyplinarne są często stosowane, gdy mamy do czynienia z przedmiotem badań budzącym zainteresowanie różnych dyscyplin. Pierwsze z nich występują wtedy, gdy wspólny problem rozwiązuje się w ramach różnych dyscyplin, uzyskując odrębne wyniki. Natomiast badania interdyscyplinarne mają zastosowanie, kiedy określony problem rozwiązuje się na gruncie różnych dyscyplin, ale wynik ma mieć charakter bardziej zintegrowany (CHOJNICKI 2005). W powyższym kontekście turystyka jawi się jako dziedzina szczególnie predestynowana do stosowania jednego i drugiego podejścia. Podkreślali to m.in. JAFARI, RITCHI (1981), którzy wskazali ekonomię, socjologię, psychologię, geografię i antropologię jako główne dyscypliny zaangażowane w badania turystyczne. Listę tę, na podstawie przeglądu prac doktorskich w USA, JAFARI, AASER (1988) rozszerzyli do 15 dyscyplin. Twierdzenie powyższe

potwierdza także liczba prac kwalifikacyjnych o tematyce turystycznej powstałych w ramach różnych dziedzin i dyscyplin nauki w Polsce (tab. 2).

T a b e l a 2. Prace kwalifikacyjne o tematyce turystycznej według dziedzin i dyscyplin nauki w latach 2001-2010

Dziedzina nauki	Dyscyplina nauki	Doktoraty	Habilitacje	Razem	
				n	%
Biologiczne	biologia	1	0	1	0,54
Ekonomiczne	nauki o zarządzaniu	18	1	73	39,67
	ekonomia	50	4		
Humanistyczne	nauki o polityce	2	1	17	9,24
	sociologia	5	-		
	językoznawstwo	3	-		
	historia	3	-		
	kulturoznawstwo	1	-		
	pedagogika	2	-		
O kulturze	kultura fizyczna	22	2	24	13,04
Leśne	leśnictwo	3	-	3	1,63
O Ziemi	geografia	42	3	47	25,54
	geologia	2	-		
Prawne	prawo	1	-	1	0,54
Rolnicze	kształtowanie środowiska	3	1	13	7,07
	agronomia	7	-		
	technologia żywności i żywienia	1	-		
	zootechnika	1	-		
Techniczne	architektura i urbanistyka	2	1	5	2,72
	budownictwo	1	-		
	geodezja i kartografia	1	-		
Razem		171	13	184	100,00

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie: baza danych www.nauka-polska.pl.

Wydaje się przy tym, że najwięcej zwolenników (przynajmniej w sferze deklaratywnej) mają interdyscyplinarne badania nad turystyką. Z opinią tą zgadzają się, pokładając właśnie w tym rodzaju studiów nadzieje, m.in. tacy autorzy, jak: THEUNS (1986), LEIPER (1990), GOŁEMBSKI (2003), ALEJZIAK (2003), VUKOVIĆ (2005). Zdaniem BOSIACKIEGO (2005), przełomowym momentem w rozwoju badań naukowych w polskiej turystyce okazała się realizacja w latach 1986-1990 interdyscyplinarnego Centralnego Programu Badań Podstawowych pt. „Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego”.

Uwzględniając konieczność prowadzenia interdyscyplinarnych studiów nad turystyką mniej optymistyczną ocenę prezentują m.in. GRABURN, JAFARI (1991), a w polskiej literaturze MAIK (2002) oraz MAIK, PRZYBECKA-MAIK (2005). Ci ostatni uważają, że na obecnym etapie studiów turystycznych wciąż dominują badania wielodyscyplinarne, co przyczynia się do dezintegracji pola badań, braku ich jednolitej koncepcji, a także niskiego stopnia integracji problemowej. Jednocześnie postulowane badania interdyscyplinarne są ciągle słabo wykształcone, a ich realizacja napotyka wiele róż-

norodnych barier. Opinię taką wydaje się potwierdzać m.in. rozproszenie i niezadowolająca współpraca jednostek naukowych zajmujących się studiami nad turystyką. Symptomatyczna jest też degradacja naukowo-badawczej, jaką jest Instytut Turystyki.

Zgadzać się co do tego, że turystyka wzbudza zainteresowanie wielu dyscyplin nauki (w rozumieniu przedmiotu materialnego³), widać jednocześnie, że określają one przedmiot formalny swoich dociekań w odmiennych aspektach. Prowadzi to, zwłaszcza w ujęciu multidyscyplinarnym, ale również interdyscyplinarnym do znacznych trudności zintegrowania wyników badań. Wydaje się, że taki stan rzeczy stanowi jedną z poważniejszych barier utrudniających postęp metodologiczny. Interesujący sposób pokonania tej przeszkody proponuje na gruncie teorii nauki MACIOŁEK (2002). Autor ten postuluje działania na rzecz powstania tzw. nauki naczelnej w badaniach nad turystyką, której zadaniem byłaby synteza wyników częściowych (pochodzących od innych dyscyplin). Dopiero taki stan rzeczy zapewni rzeczywistą przewagę badań interdyscyplinarnych nad wielodyscyplinarnymi. Ten sam autor podkreśla jednocześnie, że nauka taka powinna ukształtować się w oparciu o refleksję typu *ex interno* nad przedmiotem (istotą) turystyki, w miejsce powszechnie stosowanego podejścia *ex externo*. Innymi słowy, powinna ona wyraść poprzez uzgadnianie swojego przedmiotu formalnego z tymi aspektami turystyki, które mają odbicie w jej istocie.

Rozpatrując problem integracji metodologicznej i rzeczowej interdyscyplinarnych badań turystycznych (w kontekście współpracy nauki z praktyką), odmienne zdanie prezentuje MAIK (2002). Autor ten uważa, że współpraca międzydyscyplinarna powinna uwzględniać indywidualność każdej dyscypliny oraz wzmacniać jednocześnie integralność pola studiów nad turystyką. Trzeba przyznać, że pogląd ten jest dość kontrowersyjny, ponieważ zawiera dwa trudne do pogodzenia postulaty.

Podsumowując tę krótką z konieczności analizę problemu interdyscyplinarności i wielodyscyplinarności w badaniach turystycznych należy zaznaczyć, że wśród większości naukowców nie budzi kontrowersji potrzeba rozwijania badań o charakterze międzydyscyplinarnym. Wielokrotnie podkreślają oni potencjalne korzyści, jakie można osiągnąć zarówno w wymiarze naukowym, jak i aplikacyjnym prowadząc ten właśnie rodzaj działalności naukowej. Z drugiej strony, analizując obecny stan rzeczy nasuwają się wątpliwości co do rzeczywistego zakresu i stopnia wdrożenia badań interdyscyplinarnych w turystyce. Wydaje się, że w dziedzinie tej dominuje (przynajmniej w Polsce) wciąż podejście multidyscyplinarne.

Innym problemem jest wkład badań interdyscyplinarnych w budowę teoretycznych i metodologicznych podstaw turystyki jako dziedziny nauki. Wydaje się, że po wstępnym dość entuzjastycznym okresie, kiedy sądzono, iż podejście takie zapewni skokowy rozwój teorii turystyki, mamy obecnie do czynienia z bardziej wyważonymi ocenami. Nie udało się wykorzystać postępu metodologicznego, jaki dokonał się w innych dyscyplinach, czego można by oczekiwać właśnie od badań interdyscyplinarnych. Wielu autorów uważa, że turystyce brak jest wciąż solidnej teorii (DANN, NASH, PEARCE 1988, VUKOVIĆ 2005, AIREY 2002⁴, 2005). Opinie takie dają podstawę do stwierdzenia, że oczekiwany rozwój nie nastąpił i niewiele wskazuje, aby mogło to się stać w krótkiej perspektywie. Jednocześnie zaczynają pojawiać się poglądy o potrzebie wykształcenia się nauki (na obecnym etapie bardziej metanauki), która w oparciu o uzgodnioną i precyzyjnie zdefiniowaną istotę turystyki (stanowiącą przedmiot jej badań) potrafiłaby integrować od strony metodologicznej i rzeczowej wkład dyscyplin naukowych dotychczas zajmujących się tą dziedziną.

4. TURYSTYKA JAKO DISCYPLINA NAUKI – DYLEMATY METODOLOGICZNE

Badacze zajmujący się turystyką reprezentują często zupełnie odmienne opinie na temat możliwości wyodrębnienia się nauki o turystyce jako samodzielnej dyscypliny (por. ALEJZIAK 2003, s. 159-162). Różnice te bazują zresztą na różnych przesłankach metodologicznych, a często też instytucjonalnych (CHŁOPECKI 2005). Na arenie międzynarodowej za mocnych orędowników (pozostających w mniejszości) autonomii turystyki jako dyscypliny naukowej uważani są m.in. JOVICIC (1988), COMIC (1989), LEIPER (2000). Wśród autorów krajowych do zwolenników uznania nauki o turystyce zalicza się grupę naukowców skupionych wokół wydziałów (instytutów) turystyki funkcjonujących w strukturze akademii wychowania fizycznego (ŁOBOŻEWICZ 2001, SIKORA 2001, KAZIMIERCZAK 2005). Jednym z argumentów podnoszonych przez to środowisko jest przyznanie takich praw kulturze fizycznej. W opozycji do ich poglądów stoi stosunkowo liczna grupa przedstawicieli tradycyjnych dyscyplin, wśród których rozpowszechniona jest opinia o braku wystarczających podstaw metodologicznych do ukształtowania się nauki o turystyce. Jednocześnie opowiadają się oni za prowadzeniem badań interdyscyplinarnych nad turystyką (DANN, NASH, PEARCE 1988, JAFARI 1989, TRIBE 1997, WITT, BROKE, BUCKLEY 1991, PEARCE, BUTLER, red. 1993; SZUBERT-ZARZECZNY 2001, GOŁEMBSKI 2003). Wśród badaczy, którzy mocno artykułują potrzebę poprawy dorobku teoretycznego turystyki dość

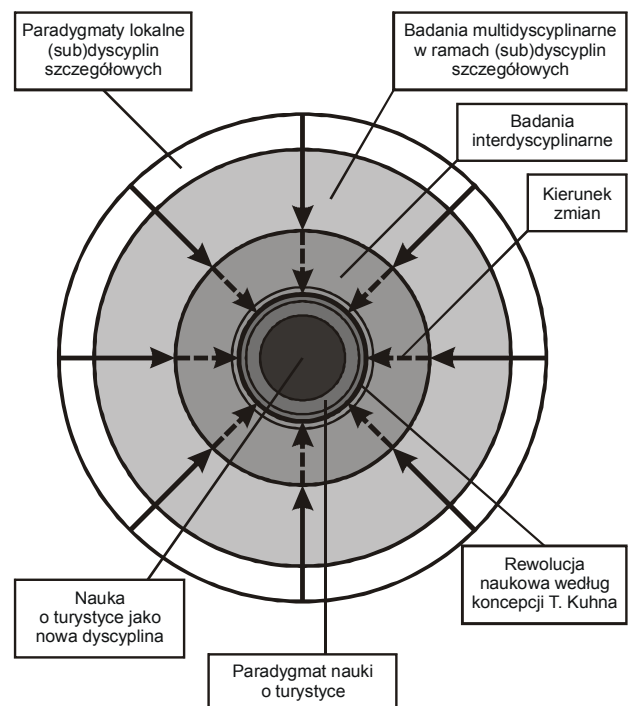
liczni są przedstawiciele nauk humanistycznych (WOŹNIAK 1995, 2005, PODEMSKI 2004; ALEJZIAK 2008). Dostrzegają oni słabości metodologiczne tej dziedziny wiedzy, ale jednocześnie wskazują na konieczność zmian jakościowych w dotychczasowych podejściach badawczych, bez których postęp naukowy nie będzie możliwy. Jako ciekawe zjawisko w powyższym kontekście jawi się też ewolucja opinii niektórych badaczy (ROGOZIŃSKI 1975, 1985, LISZEWSKI 1994, 2010).

Jednym z bardziej zagorzałych przeciwników uznania turystyki jako samodzielnej dyscypliny jest TRIBE (1997), który w znanym artykule pt. *The Indiscipline of Tourism* wskazywał na „niedyscyplinarność” turystyki. Kategorie poglądy Tribe’a wzbudziły sprzeciw australijskiego badacza i nauczyciela akademickiego LEIPERA (2000). Autor ten polemizując na łamach *Annals of Tourism Research* z argumentami podniesionymi przez Tribe’a starał się wykazać (głównie na podstawie empirycznych przesłanek), że turystyka jest na najlepszej drodze do wybicia się na samodzielność naukową.

ALEJZIAK (2003, s. 162-164) wskazuje, że jednym z podstawowych warunków rozwoju i usamodzielnienia się nauk o turystyce jest ich integracja teoretyczna, metodologiczna oraz praktyczna. Niestety wyzwanie to jest wciąż zbyt rzadko podejmowane – zwłaszcza przez badaczy turystyki. Tym bardziej cenna jest opinia CHOJNICKIEGO (2005), który przeprowadził analizę z pozycji teoretyczno-metodologicznych. Uznał on naukę o turystyce (na obecnym etapie jej rozwoju) jako protonaukę, która nie spełnia wszystkich warunków co do charakteru wiedzy naukowej. Uważa on jednocześnie, że ma ona charakter empiryczny. Jest przy tym nauką głównie społeczną, ale o charakterze złożonym (zawiera także wiedzę przyrodniczą). Jest wreszcie nauką stosowaną. Ten sam autor, analizując przedmiot naukowego zainteresowania tą dziedziną, widzi go na dwóch poziomach złożoności. Odnosi go bowiem do: 1) turystyki jako zjawiska specyficznego, występującego obok innych specyficznych zjawisk; oraz 2) turystyki jako zjawiska ekonomicznego, społecznego czy przestrzennego. Podkreśla jednocześnie, że tylko pierwsze ujęcie może stanowić podstawę odrębności nauki o turystyce. Drugie zaś prowadzi do multidyscyplinarnej koncepcji studiów. Pogląd ten jest zgodny z przywołaną wcześniej opinią MACIOŁKA (2002), który podkreśla, że autonomizacja nauki o turystyce (z metodologicznego punktu widzenia) będzie możliwa dopiero wtedy, gdy będzie można ustalić istotę turystyki i na tej podstawie określić formalny przedmiot badań eksponujący cechy konstytutywne (specyficzne) tej dziedziny.

Zgadając się z opinią Chojnickiego o protonaukowym charakterze turystyki należy również przyznać, że jako dziedzina wiedzy naukowej, znajduje się ona w stadium przedparadygmatycznym (PEARCE 1993).

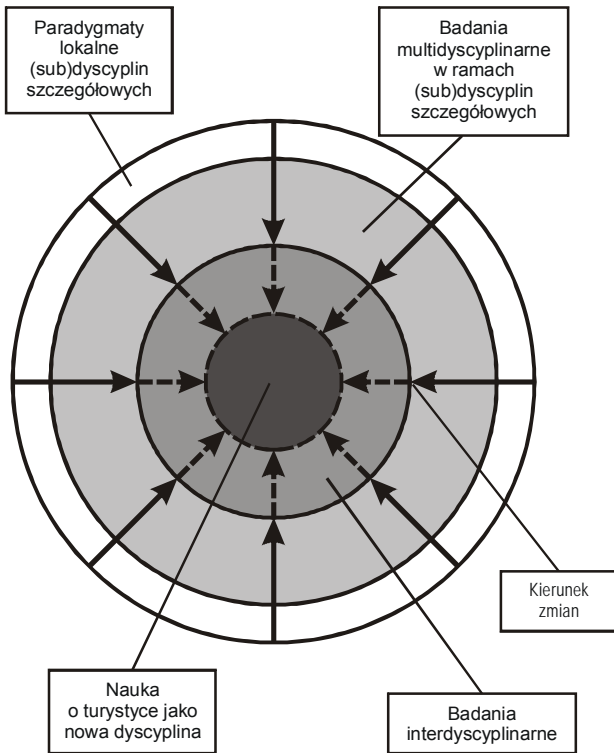
W tym kontekście do wymienionych warunków uznania turystyki za pełnoprawną dyscyplinę należy dodać jeszcze jeden warunek fundamentalny. Jest nim konieczność przyjęcia, prawdopodobnie w drodze Kuhnowskiej rewolucji naukowej⁵, przekonywającego paradygmatu – jako określonego naukowego wzorca turystyki. Z opinią tą zgadza się m.in. SZUBERT-ZARZECZNY (2001), która uważa, że przyjęcie paradygmatu umożliwi integrację rozproszonej wiedzy o turystyce, a tym samym ułatwi określenie jej przedmiotu⁶. Z kolei ALEJZIAK (2008) dokonał analizy ogólnych paradygmatów nauk społecznych w kontekście możliwości ich wykorzystania w badaniach nad turystyką. Podsumowując można stwierdzić, że podejście paradygmatyczne obejmuje uporządkowane logicznie i chronologicznie etapy: 1) badań multidyscyplinarnych; 2) badań interdyscyplinarnych; 3) zmian jakościowych (rewolucja naukowa Kuhna), prowadzący do przyjęcia nowego paradygmatu; 4) ukształtowania się autonomicznej nauki o turystyce. Proces powyższy w sposób schematyczny przedstawiono na rys. 1.

Rys 1. Autonomizacja nauki o turystyce według podejścia paradygmatycznego

Źródło: opracowanie własne

Inny pogląd w tej kwestii prezentują *Echtner, Jamal* (1997). Argumentują oni, że ze względu na przywiązanie przedstawicieli różnych dyscyplin (zajmujących się turystyką) do własnych paradygmatów, jest mało prawdopodobne przyjęcie wspólnego wzorca naukowego dla tej dziedziny. Jednocześnie autorzy ci skłaniają się ku modelowi zaproponowanemu przez

Rys. 2. Autonomizacja nauki o turystyce według podejścia ewolucyjnego

Źródło: opracowanie własne

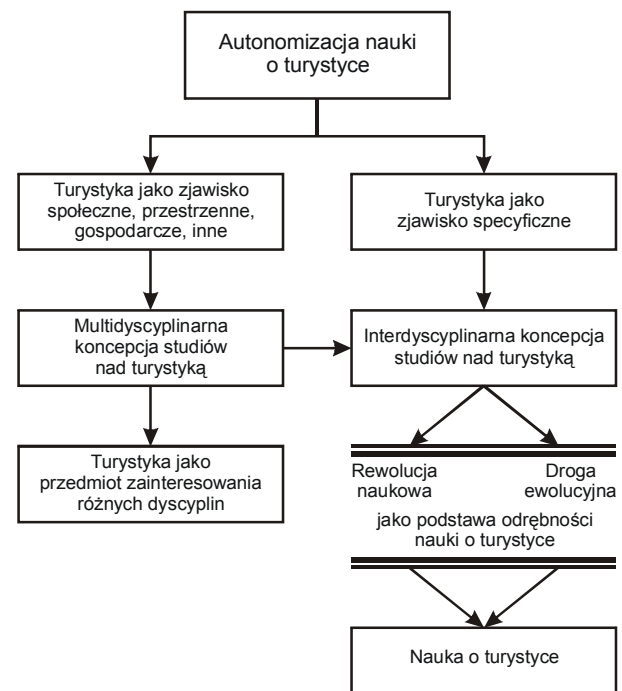
BERNSTEINA (1991), zakładającemu jedność nauki⁷. W tym kontekście dotychczasowe interdyscyplinarne bariery przestają mieć takie znaczenie, a złożoność turystyki zaczyna jawić się nawet jako atut prowadzący w sposób linearny⁸ do wykształcenia się samodzielnej dyscypliny. W konkluzji proponują oni pięć kierunków działań prowadzących do autonomizacji nauki o turystyce: 1) tworzenie podstaw teoretycznych nowej dyscypliny, 2) zastosowanie podejścia holistycznego i zintegrowanego, 3) skupienie się na badaniach interdyscyplinarnych, 4) wyjaśnienie teorii i metodologii, 5) wykorzystanie różnych tradycji metodologicznych (pozytywistycznej i interpretacyjnej). Schemat takiego podejścia, nazwanego ewolucyjnym, przedstawiono na rys. 2.

5. PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Turystyka jako zjawisko o masowej skali i globalnym zasięgu, a jednocześnie złożone i wieloaspektowe stanowi przedmiot zainteresowania wielu dyscyplin nauki. Dziedzina ta właśnie ze względu na swoją heterogeniczność jawi się jako szczególnie predestynowana do badań wielodyscyplinarnych, a zwłaszcza interdyscyplinarnych. Z drugiej strony wydaje się, że niejednorodność przedmiotu badań turystyki stanowi pod-

stawową przeszkodę w postępie metodologicznym i teoretycznym. Uniemożliwia to autonomizację nauki o turystyce oraz stwarza barierę ograniczającą głębsze poznanie i zrozumienie samego zjawiska.

Mimo powyższych problemów badania nad turystyką będą z pewnością prowadzone. W artykule postawiono tezę, że ich rozwój (w sensie metodologicznym) prowadzący do wyodrębnienia się nauki o turystyce może przebiegać w dwojaki sposób, tj.: według modelu paradygmatycznego lub też na drodze ewolucyjnej (rys. 3). Trudno przy tym wyrokować, który z nich weźmie ostatecznie górę. Wydaje się, że bardziej wyrazisty jest model paradygmatyczny. Warunkiem jego zaistnienia jest jednak konieczność wystąpienia zasadniczej zmiany w świadomości badaczy, którzy zgodzą się na przyjęcie wspólnego wzorca, rezygnując jednocześnie z przywiązania do paradygmatów lokalnych poszczególnych dyscyplin. Z kolei szansa podejścia ewolucyjnego upatrywana może być w rozwoju badań interdyscyplinarnych jako takich. Zdaniem wielu uczonych stanowią one najlepszy instrument umożliwiający zrozumienie złożonych procesów występujących we współczesnym świecie.

Rys. 3. Hipotetyczny proces autonomizacji nauki o turystyce

Źródło: opracowanie własne

Możliwa (choć mało prawdopodobna w długiej perspektywie) jest także intensyfikacja badań multidyscyplinarnych (kosztem podejścia interdyscyplinarnego), w których turystyka w dalszym ciągu będzie postrzegana jako domena poszczególnych dyscyplin. Wariant taki z pewnością nie przyczyniłby się do po-

stępu metodologicznego w dziedzinie badań nad turystyką jako zjawiskiem specyficznym. Prawdopodobnie nie wniósłby on także za wiele do dorobku naukowego tych dyscyplin.

PRZYPISY

¹ Próby takie podejmowali także m.in. GOŁEMBSKI (2003) oraz MARAK, WYRZYKOWSKI (2009).

² Ze względów porządkowych oraz w celach porównawczo-historycznych (istotnych w dalszej części artykułu) przyjęto podział na dziedziny i dyscypliny nauki zgodny z klasyfikacją Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów (Uchwała z 24 października 2005 r. ze zm.) – mając świadomość, że od 1 października 2011 r. będzie ona zastąpiona nową, wprowadzoną na mocy Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych. Jednocześnie autor zdaje sobie sprawę, że żadna klasyfikacja nie odda w pełni rzeczywistej sytuacji w zakresie uprawianych dyscyplin naukowych.

³ Przedmiotem materialnym jest to co się bada, formalnym zaś aspekt badań przedmiotu materialnego. Oznacza to, że wiele nauk ma wspólny materialny przedmiot badań, a tym co je odróżnia jest przedmiot formalny. Można nawet powiedzieć, że to przedmiot formalny, a nie materialny wyróżnia daną dyscyplinę pod względem przedmiotowym (MACIOLEK 2002, s. 22).

⁴ D. Airey przytacza koncepcję cyklu życia obszaru turystycznego BUTLERA (1980) jako rzadki przykład zastosowania podejścia interdyscyplinarnego do budowy teoretycznego modelu stanowiącego istotny wkład w tworzenie teorii turystyki. Można tu także dodać interdyscyplinarną koncepcję atrakcyjności turystycznej ROGALIEWSKIEGO (1974).

⁵ Podejście takie jest zgodne z paradygmatycznym modelem nauki KUHNA (1968). Należy jednak zauważyć, że w teorii nauki przyjęty jest także, wyrastający z racjonalizmu krytycznego, tzw. model hipotetyczno-dedukcyjny lub falsyfikacyjny. Wskazuje się w nim na rolę krytyki w rozwoju nauki. Zgodnie z tą ideą teorie naukowe (paradygmaty) nie powinny w żaden sposób monopolizować wiedzy, lecz przeciwnie, umożliwiać ciągłą ich weryfikację za pomocą badań empirycznych (POPPER 1973, DETEL 1995).

⁶ Autorka, na poparcie swojej tezy, podaje przykład paradygmatu lokalnego ustalonego dla ekonomiki turystyki.

⁷ Bernstein kwestionował metodologiczny podział nauk na przyrodoznawstwo (*Naturwissenschaften*) i nauki humanistyczne (*Geisteswissenschaften*).

⁸ W podejściu tym widać odniesienie do liniowego modelu rozwoju nauki K. Poppera.

BIBLIOGRAFIA

- AIREY D., 2002, *Growth and Change in Tourism Education*, [w:] B. Vukonic, N. Cavlek (red.), *Rethinking Education and Training for Tourism*, University of Zagreb, s. 13–22.
- AIREY D., 2005, *Badania, wiedza i edukacja: turystyka na rozdrożach*, [w:] R. Winiarski, W. Alejskiak (red.), *Turystyka w badaniach naukowych*, AWF w Krakowie, WSiIZ w Rzeszowie, s. 251–261.
- ALEJZIAK W., 2003, *Perspektywy i kierunki rozwoju badań naukowych nad turystyką*, [w:] G. Golemski (red.), 2003, *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, PWN, Warszawa, s. 231–248.
- ALEJZIAK W., 2005, *Aktualny stan oraz perspektywy rozwoju badań naukowych nad turystyką* [w:] R. Winiarski, W. Alejskiak (red.), *Turystyka w badaniach naukowych*, AWF w Krakowie, WSiIZ w Rzeszowie, s. 275–298.
- ALEJZIAK W., 2008, *Podstawowe paradygmaty i podejścia badawcze w studiach nad turystyką*, [w:] G. Golemski (red.), *Nowe trendy rozwoju turystyki*, Wyd. PWSZ, Sulechów, s. 13–25.
- BERNSTEIN R., 1991, *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics and Praxis*, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- BOSIACKI S., 2005, *Ekonomiczne problemy turystyki jako przedmiot badań naukowych w Polsce*, [w:] R. Winiarski, W. Alejskiak (red.), *Turystyka w badaniach naukowych*, AWF Kraków, WSiIZ w Rzeszowie, s. 189–202.
- BUTLER R.W., 1980, *The concept of a tourist area cycle of evolution: implication for management of resources*, „The Canadian Geographer”, vol. 24, No. 1, s. 348–354.
- CHŁOPECKI J., 2005, *Turystologia jako dyscyplina naukowa*, [w:] R. Winiarski, W. Alejskiak (red.), *Turystyka w badaniach naukowych*, AWF Kraków, WSiIZ w Rzeszowie.
- CHOJNICKI Z., 2005, *Charakter i sytuacja nauki o turystyce – rozważania metodologiczne*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Gospodarki, Bydgoszcz, „Turystyka i Rekreacja”, t. 3, s. 11–23.
- COMIC D., 1989, *Tourism as a Subject of Philosophical Reflection*, „Revue de Tourisme”, No. 44, s. 6–13.
- DANN G., NASH D., PEARCE P., 1988, *Methodology in Tourism Research*, „Annals of Tourism Research”, No. 18, 155–169.
- DETEL W., 1995, *Nauka*, [w:] E. Martens, H. Schnädelbach (red.), *Filozofia. Podstawowe pytania*, Wiedza Powszechna, Warszawa, s. 197–242.
- ECHTNER C.M., JAMAL T.B., 1997, *The Disciplinary Dilemma of Tourism Studies*, „Annals of Tourism Research”, No. 24, s. 868–883.
- GOŁEMBSKI G., 2003, *Turystyka jako czynnik integrujący badania naukowe*, [w:] G. Golemski (red.), 2003, *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, PWN, Warszawa, s. 11–22.
- GOŁEMBSKI G. (red.), 2008, *Nowe trendy rozwoju turystyki*, Wyd. PWSZ, Sulechów.
- GRABURN N., JAFARI J. (red.), 1991, *Tourism social science*, „Annals of Tourism Research”, Sp. Issue.
- JAFARI J., 1989, *Structure of Tourism*, [w:] *Tourism Marketing and Management Handbook*, S.F. Witt, L. Moutinho (red.), Prentice Hall, London, s. 437–442.
- JAFARI J., 1992, *Towards Tourism Mitigation, The Freedom of Travelling in the Year 2000 – AIEST*, vol. 34, St-Call.
- JAFARI J., AASER D., 1988, *Tourism as a Subject of Doctoral Dissertation*, „Annals of Tourism Research”, No. 15, s. 407–429.
- JAFARI J., RITCHIE B., 1981, *Towards a Framework of Tourism Education: Problems and Prospects*, „Annals of Tourism Research”, No. 8, s. 13–34.
- JOVICIC Z., 1988, *A Plea for Tourismological Theory and Methodology*, „Revue de Tourisme”, No. 43, s. 2–5.
- KAZIMIERCZAK M. (red.), 2004, *Turystyka w humanistycznej perspektywie*, AWF, Poznań.
- KAZIMIERCZAK M., 2005, *Filozofia turystyki a integracja nauk o turystyce*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, PWN, Warszawa.
- KAZIMIERCZAK M., 2010, *O autonomii nauk w turystyce*, [w:] S. Tanaś (red.), *Nauka i dydaktyka w turystyce i rekreacji*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 11–20.
- KOWALCZYK A., 2001, *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa 2001.
- KRUPA J., BILIŃSKI J., 2006, *Turystyka w badaniach naukowych: prace przyrodnicze i humanistyczne*, WSiIZ w Rzeszowie, Rzeszów.
- KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A., 1997, *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, PWN, Warszawa.

- KUHN T.S., 1968, *Struktura rewolucji naukowych*, PWN, Warszawa.
- LEIPER N., 1990, *Tourism Systems: An Interdisciplinary Study*, Occasion Papers, 2, Massey University.
- LEIPER N., 2000, *An Emerging Discipline*, „Annals of Tourism Research”, No. 27, s. 805-809.
- LISZEWSKI S., 1994, *Perspektywy badań naukowych w zakresie turystyki w Polsce w najbliższym dziesięcioleciu*, „Problemy Turystyki”, nr 3/4, s. 105-111.
- LISZEWSKI S., 2003, *Wkład geografii w rozwój turystyki w Polsce*, [w:] G. Gołębki (red.), 2003, *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, AE w Poznaniu, PWN, Warszawa, s. 111-121.
- LISZEWSKI S., 2010, *Nauka czy nauki o turystyce*, „Turystyka”, t. 20, z. 2, s. 37-45.
- ŁOBOŻEWICZ T., 2001, *Miejsce turystyki w naukach o kulturze fizycznej*, Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie, nr 31, s. 13-20.
- MACIOŁEK R., 2002, *Osobliwości metodologiczne badań nad turystyką*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Bydgoszczy, nr 2, s. 17-26.
- MAIK W., 2002, *Strategia współpracy nauki i praktyki w zakresie planowania rozwoju turystyki*, [w:] R. Przybyszewska-Gudelis, M. Grabiszewski (red.), *Partnerstwo nauki i praktyki w turystyce – fakty, intencje, potrzeby rozwoju*, Zeszyty Naukowe, nr 2, Wyższa Pomorska Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Bydgoszczy, s. 41-48.
- MAIK W., MARCINIAK K., PALICH P. (red.), 2005, *Teoria i praktyka w turystyce*, Zeszyty Naukowe, nr 2, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy.
- MAIK W., PRZYBECKA-MAIK M., 2005, *Główne czynniki i płaszczyzny integracyjne w naukach o turystyce*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Gospodarki Bydgoszcz, Turystyka i Rekreacja, t. 3, s. 25-32.
- MARAK J., WYRZYKOWSKI J., 2009, *Turystyka jako przedmiot interdyscyplinarnych badań naukowych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 567, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, z. 12, s. 165-180.
- MAZURKIEWICZ L., 2009, *O przedmiocie turystyki i rekreacji*, „Turystyka i Rekreacja”, t. 5, AWF Warszawa, s. 80-91.
- NOWAKOWSKA A., 2001, (red.), *Cele i treści akademickiego kształcenia w dziedzinie turystyki i rekreacji*, Zeszyty Naukowe, nr 81, AWF w Krakowie.
- NOWAKOWSKA A., 2003, *Ekonomia turystyki*, [w:] R. Winiarski (red.), *Nauki o turystyce*, „Studia i Monografie”, nr 7 (część I), AWF, Kraków, s. 33-42.
- NOWAKOWSKA A., PRZYDZIAŁ M. (red.), 2006, *Turystyka w badaniach naukowych: prace ekonomiczne*, WSiLiZ w Rzeszowie.
- PEARCE P.L., 1993, *Defining tourism Study as a Specialism: A Justification and Implications*, TEOROS International, 1, s. 25-32.
- PEARCE P.L., BUTLER R. (red.), 1993, *Tourism Research: Critiques and Challenges*, Routledge, London.
- PODEMSKI K., 2004, *Socjologia podróży*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- POPPER K.R., 1973, *The Two Faces of Common Sense*, [w:] *Objective knowledge. An Evolutionary Approach*, London.
- PRZECLAWSKI K., 1997, *Etyczne podstawy turystyki*, Albis, Kraków.
- PRZECLAWSKI K., 2010, *Człowiek w czasie i przestrzeni*, Albis, Kraków.
- PRZYBYSZEWSKA-GUDELIS R., GRABISZEWSKI M. (red.), 2002, *Partnerstwo nauki i praktyki w turystyce – fakty, intencje, potrzeby rozwoju*, Zeszyty Naukowe 2, Wyższa Pomorska Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Bydgoszczy.
- ROGALEWSKI O., 1974, *Zagospodarowanie turystyczne*, WSiP, Warszawa.
- ROGOZIŃSKI K., 1975, *Wprowadzenie do teorii i badań turystyki*, „Nauka Polska”, nr 9-10.
- ROGOZIŃSKI K., 1985, *Tourism as a Subject of Research and Intergration of Sciences*, „Problemy Turystyki”, nr 4, s. 7-19.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, Dz.U. 2011, nr 179, poz. 1065.
- SIKORA J., 2001, *Potrzeba wyodrębnienia nauk o turystyce*, [w:] A. Nowakowska (red.), *Cele i treści akademickiego kształcenia w dziedzinie turystyki i rekreacji*, Zeszyty Naukowe, nr 81, AWF w Krakowie, s. 81-83.
- SZUBERT-ZARZECZNY U., 2001, *Kilka uwag o potrzebie autonomizacji „nauki o turystyce”*, [w:] A. Nowakowska (red.), *Cele i treści akademickiego kształcenia w dziedzinie turystyki i rekreacji*, Zeszyty Naukowe, nr 81, AWF w Krakowie, s. 75-79.
- Uchwała Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów z 24 października 2005 r. w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, MP, 2005, nr 79, poz. 1120 ze zm.
- THEUNS L., 1986, *Priorytety w badaniach turystycznych. Przegląd opinii ekspertów, ze szczególnym uwzględnieniem krajów rozwijających się*, „Problemy Turystyki”, nr 1, s. 48-66.
- TRIBE J., 1997, *The Indiscipline of Tourism*, „Annals of Tourism Research”, No. 24, s. 638-654.
- Vuković B., 2005, *1990 – Punkt zwrotny w badaniach nad turystyką europejską*, [w:] R. Winiarski, W. Alejziak, *Turystyka w badaniach naukowych*, AWF Kraków, WSiLiZ w Rzeszowie.
- WARSZYŃSKA J., JACKOWSKI A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- WINIARSKI R., (red.), 1999, 2003, *Nauki o turystyce*, „Studia i Monografie”, nr 7 (część I i II), AWF, Kraków.
- WINIARSKI R. (red.), 2008, *Turystyka w naukach humanistycznych*, PWN, Warszawa.
- WINIARSKI R., ALEJZIAK W. (red.), 2005, *Turystyka w badaniach naukowych*, AWF Kraków, WSiLiZ w Rzeszowie.
- WITT S., BROKE M., BUCKLEY P., 1991, *The management of International Tourism*, Unwin Hyman, London.
- WOŹNIAK A., 1995, *Czy potrzebna jest integracja metodologiczna samowiedzy nauk zajmujących się turystyką?*, [w:] S. Bosiacki (red.), *Turystyka i rekreacja jako czynnik integracji europejskiej*, AWF w Poznaniu, s. 52-56.
- WOŹNIAK A., 2005, *Socjologiczna analiza turystyki – poszukiwanie syntezy*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Turystyka i Rekreacja, t. 3, s. 45-52.
- ZDEBSKI J., 2003, *Psychologia turystyki*, [w:] R. Winiarski (red.), *Nauki o turystyce*, „Studia i Monografie”, nr 7 (część I), AWF w Krakowie, s. 55-66.